

Источники и литература

1. Білявський Г.О., Бутченко Л.І., Навроцький В.М. Основи екології: теорія та практикум. – К.: Лібра, 2002. – 352 с.
2. Боков В.А., Черванев И.Г., Поповчук Е.С. Методология и методика оценки экологических ситуаций. - Симферополь: Таврия-Плюс, 2000. – 100 с.
3. Боков В.А., Лущик А.В. Основы экологической безопасности: Учебное пособие. – Симферополь: Сонат, 1998. – 224 с.
4. Лементя В.А., Оболюнская А.А. Использование новых компьютерных технологий при выборе и обосновании границ объектов природно-заповедного фонда // Заповедники Крыма: заповедное дело, биоразнообразие, экообразование. Материалы III научной конференции. – Часть 1. География. Заповедное дело. Ботаника. Лесоведение. – Симферополь: КРА Экология и мир, 2005. – 304 с.
5. Обоснование границ Караларского государственного ландшафтного заказника. Фондовые материалы Комитета по экологии и природным ресурсам АРК. – Симферополь: 2004. – 250 с.
6. Лычак А.И. Глушенко И.В. ГИС – Моделирование экотопической структуры территории объектов природно-заповедного фонда (на примере Карадагского ландшафтного заказника в Крыму) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия географ. – Том 16 (55), №2. – Симферополь: 2003. – 101–105 с.

Тарасова Ю.В.

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ЯЛТИНСЬКО-ФЕОДОСІЙСЬКОЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

Постановка проблеми. При дослідженні будь-якої системи розселення населення слід насамперед розглядати історико-географічні фактори формування і розвитку населених пунктів, їх трансформацію під впливом історичних подій. Вийшло з друку багато наукових досліджень освоєння території Криму, що мають історичний характер. Але недостатня їх кількість саме у історико-географічному аспекті, зокрема в розрізі певних регіонів, територій, агломерацій. **Метою даної публікації** є дослідження генезису поселенської мережі Ялтинсько-Феодосійської рекреаційної агломерації в історико-географічному аспекті. Для розв'язання поставленої мети нами поставлені наступні **завдання**: виділити основні історико-географічні етапи розвитку основи зазначеної поселенської мережі населених пунктів; дослідити історико-географічні особливості розвитку даної системи розселення.

Виклад основного матеріалу. Знайдені археологами на Кримському півострові стоянки первісних людей свідчать про заселення території людиною вже в епоху кам'яного віку.

Стародавнє населення Причорномор'я і Криму складалося з напівосідлих та кочових племен, які мешкали тут на межі II-I тисячоліття до н.е. і відомі були під загальною назвою кіммерійці. Згадки про них збереглися у місцевих топонімах, що згадуються у стародавніх джерелах: Боспор Кіммерійський, Кіммерік, Кіммерія. Кіммерійці заселяли мабуть усі причорноморські степи, але в Східному Криму вони мешкали довше. Виявлена археологами культура кіммерійців належить до кінця епохи бронзи. Згідно оповіданням Геродота, кіммерійці були витіснені з Північного Причорномор'я скіфами, які панували тут вже у VII ст. до н.е.

Нашадками кіммерійців вважаються таври, що мешкали в скіфські часи в горах Криму. Тавром називався і гірський хребет на півдні Криму. З цією назвою пов'язане і грецьке назва Кримського півострова Таврика, яке збереглося в епоху античності і середньовіччя. Заміна кіммерійської культури скіфською у VIII–VII століттях до н.е. співпала з переходом від епохи бронзи до залізної. На початок IV ст. до н.е. Скіфське царство перетворилося у міцну військову державу [5, с. 8–9].

У VIII–VI століттях до н.е. відбувається інтенсивний процес грецької колонізації північно-понтійського узбережжя, що був обумовлений економічним і соціальним розвитком Стародавньої Еллади. Раніше всього, ймовірно ще у I половині VI ст. до н.е., на місці сучасної Керчі на березі Боспору Кіммерійського було засновано вихідцями з Мілету м. Пантікапей. Близько середини VI ст. до н.е. греками-мілетцями була заснована Феодосія. Близько 480 р. до н.е. у Східному Криму відбувається об'єднання раніше незалежних грецьких міст-держав (полісів) в єдину Боспорську державу під владою Археанактидів - вихідців з Мілету. У 438 р. до н.е. влада в Боспорі переходить до Спартокід династії, можливо, фракійського походження. Міста-держави Таврики у перші століття н.е. являли собою розвинуті поліси рабовласницького типу. Центром скіфських племен в Криму був Неаполь Скіфський, що розташовувався на місці сучасного Сімферополя, який був заснований в кінці III ст. до н.е. й проіснував до IV ст. н.е.

В середині III ст. н.е. Боспорська держава переживає економічну та політичну кризу. З 50–70-х рр. III ст. н.е. в Криму посилюється тиск боранів, остготів, герулів та ін. племен, що входили в готський союз. Готи нанесли поразку скіфам, знищили їхні поселення в Криму та, захопивши майже увесь півострів, за винятком Херсонесу, встановили свою владу над Боспором.

Соціально-економічний і політичний розвиток Таврики в епоху раннього середньовіччя (IV-VII ст.) виділялися своєю нерівномірністю. У східних та західних районах півострова спостерігаються зміни, пов'язані з масовим розселенням прибулих "варварських" племен.

У 212 р. на місці сучасного м. Судак було збудовано фортецю під назвою Сугдея (пізніше в давньоруських джерелах згадується під назвою Сурож, в італійських Солдайя) [3].

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ЯЛТИНСЬКО-ФЕОДОСІЙСЬКОЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

У IV-V ст. провідне значення в південно-західній Тавриці відігравав Херсонес, що став однією з провінційних окраїн Візантійської імперії. Більш дрібні населені пункти існували в приморській частині й в глибині півострова. Скоріш за все до візантійської епохи належать фортеці, залишки яких збереглися в Каламіті, Алустоні (місто Алушта виникло у VI ст. в зв'язку з будівництвом візантійської фортеці Алустон), храми та інші споруди в Гурзувіті (Гурзуфі), що датується VI ст. [1].

Разом з тим, зберігаються дрібні общинні селища та містечка, в яких візантійська влада була відносно слабкою. Етнічний склад населення, особливо сільської округи, був надзвичайно строкатим.

У VIII ст. в Південній Тавриці різко загострюються соціальні протиріччя. В період гонінь, яким підлягали в імперії іконоборці, відбувається масова міграція монахів у Таврику. В гірському Криму виникають багаточисельні печерні монастирі, залишки яких залишилися в Чилтері, Шулдані, Каламіті (Інкермані). У VIII ст. в Тавриці укріплюються християнські церковні організації. Готська, Сугдейська, Херсонеська та Боспорська єпархії поширюють свою владу на територію Таврики [5, с. 14].

У VIII-IX ст. в сільських общинних поселеннях півдня та сходу півострова спостерігається стабілізація економічного життя. Обживаються старі античні поселення. Зростають і нові общинні поселення з вільним населенням. У X ст. розвиваються політичні, торговельні та культурні взаємовідносини Криму з Київською Руссю, що багато в чому пов'язано з прийняттям християнства на Русі. В даний час в Криму важливим центром міжнародної торгівлі стає Сугдея (сучасний Судак). Також у X ст. вперше згадується м. Алушка під назвою Аубіка.

У VIII ст. на березі Коктебельської бухти існував порт, у X ст. поселення Коктебель було зруйновано печенігами, а з XIII ст. знову відроджується [2].

Селище Корейз вперше згадується у УІІІ ст. під назвами Курейз, Хорейз, Кюрїз, Курсанті. У писемних джерелах VIII-ХІІІ ст. згадується селище Партенїт, що знаходиться під Ялтою. Саме місто Ялта відомо з 1145 р. як Джалїта (мала назви Галїта, Каулїта, Геалїта, Еталїта), має сучасну назву, ймовірно, з 16 ст. Селище Форос відомо з XIII ст. [3].

На початку XIII ст. до Таврики проникають венеціанці, яких пізніше витісняють генуезці. На початку XIII ст. існував і ряд невеликих самостійних міст, князівств, володінь. Одним з них було місто Мангуп-Кале, що було столицею феодального князівства Феодоро на плато Мангуп, яке існувало у VI-XV ст. і було зруйновано у 1475 р. турками; невелике поселення Ескі-Кермен та ін., більшість з яких збереглися і після завоювання монголами Кримського півострова у XIII ст. [5, с. 17].

У XIII ст. Крим перетворився на одне з периферійних володінь (улусів) Золотої Орди. Адміністративним центром Кримського півострову стає місто Крим (сучасний Старий Крим), що був заснований в кінці 50-х рр. XIII ст. На протязі XIII-XIV ст. це фактично було єдине крупне місто, розташоване не на узбережжі. З XIV ст. назва міста Крим поширилося на увесь півострів, змінивши попередню назву - Таврика. Серед усіх володінь Золотої Орди Кримській улус виділявся тим, що тут знаходилося декілька незалежних від монголів володінь. Найбільш відомим з них була Кафа (Феодосія). У 1266 р. монголи дозволили генуезцям заснувати тут торговельну колонію, яка швидко стала центром усіх їх володінь у Північному Причорномор'ї. Звідси вивозилися у Західну Європу хутра, шкіри, коштовні тканини, східні прянощі, барвники. Особливу статтю експорту становили невільники. Другим незалежним від монгольської влади містом був Судак. У середині XIV ст. генуезці захопили порт Чембало, після чого під їхнім контролем опинилося усе південне узбережжя [5, с. 19].

У XIII-XIV ст. Кримській півострів досить чітко розподілявся на дві частини. В північній, степовій мешкали кочівники, а в південній (приморській) знаходилися міста та селища з осілим населенням та розвинutoю сільськогосподарською округою. Вздовж узбережжя було розкидано близько 40 феодальних замків. Середньовічні мешканці півострову жили компактними групами за етнічною або релігійною ознакою, але міське населення виглядало більш строкатим, ніж сільське. Процес утворення домінуючого типу кримського населення завершився приблизно у XVI-XVII ст., однак деякі відміни, особливо між міськими та сільськими мешканцями, зберігалися тривалий час [5, с. 23].

У XVIII ст. на місці сучасного селища Лївадія існувало грецьке поселення Ай-Ян. У середині XVIII ст. під Ялтою виникли поселення Гаспра, Масандра ймовірно, що в цей період виникли і деякі інші поселення південного узбережжя.

В адміністративному відношенні Крим поділявся у цей час на 48 округів, в ханстві нараховувалося 9 міст та 1399 поселень, по 10-12 будинків в кожному. Результатом оголошеної Росією Османською імперією війни, яка завершилася поразкою османських військ, було підписання у 1774р. Кючук-Кайнаджирського договору, в результаті якого Крим фактично перейшов під протекторат Росії. Згідно наказу від 2 лютого 1784 р. на території колишнього Кримського ханства проголошувалася нова Таврійська область, перетворена у 1802 р. в губернію. Замість попередніх намісництв (каймакамств) створювалось 7 повітів, з яких 5 (Сімферопольський, Левкопольський, а з 1787 р. й Феодосійський, Євпаторійський та Перекопський) повітів розташовувалися в межах самого півострова. В 1837 р. з Сімферопольського повіту виділився новий - Ялтинський повіт, після чого адміністративний поділ Криму майже не змінювався, включаючи до 20-х рр. XX ст. [5, с. 34].

Таблиця 1. Отримання населеними пунктами Ялтинсько-Феодосійської рекреаційної агломерації статусу міста

Назва міста	Дата надання статусу міста
Алушта	1902 р.

Судак	1982р.
Феодосія	1787р.
Ялта	1837р.

Характерною рисою Криму кінця XVIII-XIX ст. була відносно висока питома вага міського населення та швидкий розвиток морських портів. Після входження Криму до складу Російської імперії збільшилося населення міст Ялти та Феодосії (Таблиця 1) [5, с. 37].

У 50–90-ті рр. XIX ст. відбувається порівняно швидкий ріст населення та яскравіше окреслюється багатонаціональний склад населення Криму. У 1897 р. частка російського населення (33,1%) Криму майже дорівнювала загальній кількості татар, українців нараховувалося 11,8%, німців – 5,8%, євреїв – 4,7%, греків – 3,1%, вірмен – 1,5%.

Величезне позитивне значення для соціально-економічного розвитку населених пунктів мало будівництво залізниці (в 1873 р. гілки Лозова – Сімферополь, в 1875 р. Сімферополь – Севастополь, в 1892 р. Джанкой – Феодосія та у 1900 р. – Владиславівка – Керч).

В кінці XIX на початку XX ст. продовжує збільшуватися кількість кримського населення (за період 1897–1917 рр. зросло на 46,1% і склало 798,8 тис. чол.), при цьому характерною рисою був стрімке зростання населення міст, темпи якого перевищували середні по державі, що супроводжувалося деяким зменшенням частки селян в губернії. Але негативно відбився на кількості населення голод 1921–1922 років, в результаті якого населення багатьох населених пунктів скоротилося у 1,5–2 рази.

Під час Великої вітчизняної війни 11 травня 1944 року Державним Комітетом Оборони було прийнято постанову щодо переселення татар, вірмен, греків з Криму до районів Середньої Азії. На жаль, ця постава стосувалася не тільки дійсно зрадників, але й була поширена на все населення [5, с. 91].

В червні 1945 року Наказом Президії Верховної Ради РСФСР Кримська АРСР була перетворена у Кримську область у складі РСФСР, пізніше в 1954 році Кримська область була передана до складу Української РСР.

Висновки. На основі аналізу вищезазначених даних можна виділити наступні історико-географічні етапи заселення території Криму різними етнокультурними групами народів: 1. *Первісний етап.* Розпочався близько 10 тисяч років до н.е. після відступу останнього льодовика і включає неолітичний період та більш пізню епоху. Розквіт трипільської культури припадає на 3500–2700 рр. Такі доісторичні стоянки, що датуються приблизно цим проміжком часу, були знайдені в досить великій кількості на території агломерації (в межах міст Феодосія, Ялта, Алушта, Судак, селищ Лівадія, Гурзуф, Коктебель, Сімеїз, Щебетовка, сіл Малоріченське, Насипне).

II. *Етап панування кочових племен.* Близько 1000 р. до н.е. Скотарі, що мешкали у Євразійському степу, перетворились на справжніх кочовиків і стали мандрувати, набуваючи рис войовничості. Ідесь між 1500 і 1000 рр. до н.е. першими подібними племенами, що з'явилися у Північному Причорномор'ї, були кіммерійці. Пізніше (на початку VII ст. до н.е.) з'явилися скіфи, які сформували свою Скіфську державу, аледесь близько 200 р. до н.е. більшу частину скіфів завоювали та асимілювали сармати, які прийшли з Волги (залишки таврських та скіфських поселень знайдені у містах Алушті, Судаку, Алушці, селищі Коктебель, с. Сонячногірське).

III. *Етап грецької колонізації Північного Причорномор'я.* Розпочався наприкінці VII - початку VI століття до н.е. До важливих центрів еллінської культури належать Херсонес або Херсон (під Севастополем), Феодосія та Пантікапей (Керч), ці міста декілька століть процвітали. Пізніше Пантікапей, Феодосія та інші сусідні міста об'єдналися у Боспорське царство, яке підпало I ст. до н. е. під владу Римської імперії (у селищі Гаспра знайдено римську фортецю Харакс, античні поселення у селах Виноградне, Насипне).

IV. *Етап великого переселення народів.* Характеризується знищенням приморських міст у III-IV ст. н.е. "варварськими племенами" готів та гунів.

V. *Середньовіччя.* Після тривалого та руйнівного панування кочових племен поступово підвищується інтерес до узбережжя Криму італійців (м. Генуя), які заселяють ці райони і залишають нам у спадщину відомі Генуезькі фортеці XII-XIV ст. у Судаку та Феодосії (які на той час мали назви Сугдея (Солдайя) та Кафа), візантійська фортеця Алустон (м. Алушта), а також феодальний замок в Ореанді, фортеця Горзувіті (Гурзуф), фортеця Чабан-Кале у с. Морському, залишки п'яти середньовічних поселень, замку, монастиря й могильнику поблизу сіл Генеральського і Сонячногірського. Але в 1449 р. під військовим тиском турків утворюється Кримське ханство з центром в Бахчисараї та найбільшим в акваторії Чорного моря невеликим ринком у Кафі, яку турки перейменували в Кеффе [6].

VI. *Кримське ханство.* Характеризується постійними нищівними набігами на територію України та захопленням у полон населення, що викликає з боку запорізьких козаків відповідь (військовий штурм Кафи, Трапезунду). Але панування Кримського ханства тривало до 1774 року, коли російські та українські війська зайняли весь півострів та умовами Кючук-Кайнарджийського миру змусили турків зректися сюзеренітету над ханством. Нарешті, у 1783 р., коли знищувалися останні рештки Гетьманщини. Катерина II оголосила про приєднання ханства до Російської імперії.

VII. *Російська імперія.* Поступово зростає кількість населення міст та селищ, у XIX ст. починає формуватись курортний профіль приморських міст та селищ, деякі на початок XX ст. стають популярними курортами – міста Ялта, Алушта, Алушка, Судак, селища – Гурзуф, Лівадія, Сімеїз, Гаспра, Кореїз, Масандра та ін. [4].

VIII. *Радянський період.* Характеризується наданням багатьом містам та селищам їх сучасного статусу та назв, а також подальшою спеціалізацією їх в якості курортів. Зокрема, отримали статус селища міського типу Гурзуф (1924), Сімеїз (1929), Гаспра (1930), Лівадія (1939), Масандра (1941), Щебетовка (1960), Форос (1962), Алушці віднесено до категорії курортних селищ у 1929 р., а до категорії міст у 1938 р. Змінені

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ЯЛТИНСЬКО-ФЕОДОСІЙСЬКОЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

назви багатьох населених пунктів: села Кучук-Узень у Малоріченське, Капсіхор у Морське, Дерекой в Ушельне, Ай-Василь у Василівку, Ускути (Скути) у Привітне, селище Лімени у Голубу Затоку, Коктебель у Планерське (пізніше знову повернена назва Коктебель) та ін. [4].

ІХ. Сучасний етап. Провідним фактором, що впливає на деякі зміни сучасної поселенської мережі з отриманням Україною незалежності стає національний (зокрема, кримськотатарській). Процес репатріації депортованих народів розпочався після прийняття 24 липня 1991 р. Кабінетом Міністрів СРСР постанови № 511 “Об организованном возвращении крымских татар в Крымскую АССР и гарантиях по их обустройству”. Протягом 90-х років ХХ ст. в межах агломерації сформувалися мікрорайони компактного проживання кримськотатарського населення.

Література

1. Географічна енциклопедія України: В 3-х т./ Редкол.: ...О.М.Маринич (відп. ред.) та ін. – К.: “Українська радянська енциклопедія ім. М.П.Бажана”, 1989. – Т.1.: А-Ж. – 416 с.
2. Географічна енциклопедія України: В 3-х т./ Редкол.: ..О.М.Маринич (відп. ред.) та ін. – К.: “УРЕ ім. М.П. Бажана”, 1990. – Т.2.: З-О. – 480 с.
3. Географічна енциклопедія України: В 3-х т./ Редкол.: ..О.М.Маринич (відп. ред.) та ін. – К.: “УРЕ ім. М.П. Бажана”, 1993. – Т.3.: П-Я. – 480 с.
4. Історія міст і сіл Української РСР в 26-ти томах. Кримська область. – К., Головна редакція УРЕ, 1974. – 804 с.
5. Крым: прошлое и настоящее / Ин-т истории СССР АН СССР; Отв. ред.: С.Г. Агаджанов, А.Н. Сахаров. – М.: Мысль, 1988. – 107 с.
6. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І. Шевчука; Вст. ст. С.В. Кульчицького. – К.: “Либідь”, 1991. – 512 с.

Яковенко И.М.

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОБЛЕМЫ РЕКРЕАЦИОННОГО ЛЕСОПОЛЬЗОВАНИЯ В КРЫМУ

Рекреационное лесопользование выделяется как одно из важнейших видов рекреационного природопользования в соответствии со спецификой объекта природной среды (лесных комплексов) и технологией его использования. Привлечение лесных ресурсов в процесс туристско-рекреационной деятельности может быть различным по характеру использования:

- визуальное восприятие (пейзажи, экскурсионные объекты);
- воздействие летучих веществ хвойных растений-фитонцидов на организм человека; ароматерапия;
- непосредственное утилитарное использование (сбор даров природы – ягод, грибов, плодов, лекарственных растений, цветов).

Широко распространен комплексный тип использования лесных рекреационных угодий, для которого характерно сочетание разнообразных занятий в течение одного рекреационного цикла.

Анализ отечественной и зарубежной информации позволяет констатировать резкое возрастание рекреационного воздействия на лесную растительность, например, в США число посещений федеральных лесов возросло до 2,8 млрд. чел. в год, а национальных парков (преимущественно лесных) – более 200 млн. В Украине лесные ресурсы играют существенную роль в формировании национальной модели кратковременной и длительной рекреации: около 15% мест в базах отдыха приурочено к высокообонитетным лесам Центрального региона [1], высокая рекреационная функция лесов Карпат, Полесья, Киевского Приднепровья и других регионов страны. В пределах курортных зон, возникших на базе приморских, бальнеогрязевых и других ресурсных объектов, на каждого отдыхающего (лечащегося) предусматривается примерно 150-250 кв. м зеленых насаждений, что превышает суммарную норму зеленых насаждений всех видов, включая лесопарковые, на одного городского жителя в больших и малых городах.

Уже в первых работах рекреационно-географического характера рассматривались приемы и методы медико-биологической, технологической и психолого-эстетической рекреационной оценки лесных угодий [2; 6], выявлялась естественная устойчивость лесных комплексов к рекреационным нагрузкам и степень рекреационной дигрессии лесов [5], подсчитывался экономический эффект от рекреационного лесопользования [8; 9]. Вместе с тем очень немногочисленны исследования, выполненные в комплексном «природопользовательском» ключе и сгруппированные по принципу «воздействие-изменения-последствия», недостаточно внимания уделяется проблемам пространственной дифференциации рекреационной деятельности в лесных районах. Целью данной статьи является географический анализ ресурсов, состояния и проблем рекреационного лесопользования на примере Крыма. Важной методической задачей в исследовании автором проблем устойчивого (сбалансированного) регионального рекреационного природопользования в Крыму выступило также сопряженное картографирование интенсивности рекреационного лесопользования и лесовосстановления.

Рекреационное использование крымских лесов обусловлено высоким пейзажным разнообразием, наличием уникальных природных объектов, значительными промысловыми ресурсами. Анализ мотивов посещения Ялтинского заповедника [7] показал, что 27,2% посетителей леса привлекает сбор грибов, ягод,